

STURM LÁSZLÓ

Képletes utazások

Fábián László: Vakfoltok

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

Először belelapozva nem tűnik könnyű olvasmánynak Fábián László kötete. Mindig egyetlen mondatból állnak a novellák, melyek sokszor kisbetűs kezdéssel jelzik: valami nagy hömpölygésből kiragadott töredékek. Rengeteg a kulturális utalás, akadnak nyelvi nehézségek (van régiesített magyar és többször van fonetikus lejegyzett Vas megyei tájszólás). Az érzékletes tárgyiaság bármikor átcsaphat elvont példázatossgba (például a *Ligetszépe* legelején: „A vasúti töltés másik oldalán szédelegtem, talán pontosabb, ha azt mondom: a megértés túlsó oldalán”). Olykor az első és a harmadik személyű elbeszélés szintén váltakozik, demonstrálva a belső és külső nézőpont elválaszthatatlanságát. Immár nem nehézség, de igen jellemző, hogy a novellák rendre észszebe, útleírásba, portréba, önéletrajzba úsznak át. Nem valami modoros, sznob köldöknézés jön ki ebből?

És nem! Se nem modoros, se nem nehéz olvasmány. A hömpölygésről kiderül, áradó lendület, a művelődéstörténeti kalandozás nem mondanivaló-hiány és nem publicisztika, a műfaji összetettség az életanyag gazdagságát hozza. Tárgyias és elvont keverése pedig egy olyan gondolkodásmódot nyilvánít ki, amely a valóság lezárhatatlan, átfoghatatlan mozgását bizonyos mozzanatok jelentéssé látásával, bizonyos kulturális képletek, művészeti minták ráolvasásával mégis befogadhatóvá teszi.

Történet és értelmezés, elbeszélés és esszé elválaszthatatlan Fábián egész munkásságában, itt is. Egy belső hang folytonos mormogásából szakít ki részleteket, amelyek némileg megtisztítva fényt vetnek az egészre. Úgy tűnik, Fábián középponti kérdése: ki mormol bennünk szakadatlanul? Ahogy az *Én persze mégis eltévedek* legvégén írja (egyben példaként az első és a harmadik személy váltogatására): „saját szövegtengere hullámszik körülötte(m)...” Erre a titokzatosan súgó énrre utal a novellák töredékszerűségének, elkezdhetetlenségének és abbahagyhatatlanságának érzékeltetése. A néhány kiemelt, jelentéssé tett mozzanat összjátéka hoz létre egy értelmezési hálót, tükörrendszert, amely segít eligazodni. Sőt, nemcsak tükör ez, hanem némiképp eleven hatóerő – ezt igyekszik írásban megőrizni: „az irodalom ugyancsak egy másik, egy irodalmi valóságot képes létrehozni, amely ha szerencsés, több, mint imitáció, de föltétlenül kevesebb, mint realitás” (*A bringa*).

Jól fejezi ki a hömpölygésben tetten érhető értelmet és az értelmén átcsapó állandó elmozdulást egy szerencsés szóalkotása, a „kaoszmosz” („a káosz kozmosza” vagy „a kozmosz káosza”).

Én a könyv kezdetén lévőhöz hasonló álapokrifikokat ritkán kedvelem, de itt ezek sem vették el a kedvem. A két bibliai és a provokatív evolúciós történet mindenesetre az őseredet témáját pedzi, így felsejlik a kötetben egy lehetséges időrendi logika. Majd következnek a művelődéstörténet alakjai köré szőtt elbeszélések Szent Erzsébettől például Pascalon át Trockijig (az utóbbiról szóló *Mélyszántás* emlékezetesen kezdődik: „Jelen esetben vissza kell mennünk időben egészen addig, amikor még nem jelezte egy jégcsákány nyele, hogy valami gond lehet Trockij elvtárs fejével”). Mikor kezdenénk kicsit egyoldalúnak találni a tematikát, akkor jönnek a hajdani falusi életből vagy a saját életből vett, részben nosztalgikus jelenetek. Utazások, társak, olvasmányok elevenednek meg, de akad posztapokaliptikus ellenutópia és egyéb meglepetés is. Együtt lüktet a múlt és a jelen (és olykor a jövő). A múltidézés folyamán a megírás kori személyiség töpreng el a sorsán – önéletrajzi és történelmi emlékek felhasználásával. Hiszen: „minden múlt az én múltam is, ahogyan az én múltam a maga szerény módján benne van más múltakban” (*Szerintem a világ*).

Az állandó töprengés és a kulturális párhuzamok termékeny ellenpontját alkotják az érzékletes képek, pontos megfigyelések (ezek gyakran felsorolásba vagy részletező leírásba sűrűsödnek). A konkrétumok jelentik azt a közegellenállást, amely nem hagyja a morfondírozást légüres térben elveszni. Szellemi és érzékletes többé-kevésbé koherens rendbe áll össze. Ez az elérendő egység

az írás tétje. Ihletője pedig a hiány, a zavar. Ahogy *Az áldozat cinkosában* jellemzi a szerző a kiinduló helyzetet: „váratlanul bizonyos koherenciák hiányára döbbsz utazásával kapcsolatban”. A mozzanatok logikus összerakása során azonban számos szál elvész, homályban marad, maga a megtalált egység is vitatható. Az érzékletes valóságmozzanatok nem simulnak maradéktalanul a feltalált rendszerbe. A gondolatmenet megjátszott bizonytalankodásai, „keresettsége” (vállalt önkényessége) jelzi a világ alapvető titokzatosságát: „valójában az esetlegességek hangsúlyozzák, emelik ki a keresettségeket, jóval több a világban a véletlenszerűség, mint amit az emberi akarás hoz létre, arról nem is szólva, hogy az akarat termékei jócskán ki vannak téve az esetlegességek rakoncátlan beavatkozásainak” (*A megfakult idő nyomában*).

A töprengések két csomópontja a személyiség és az „elbeszélés nehézségei” (az ottliki megfogalmazás fábiáni változata itt egy fejezetcímben olvasható: *A történetmondás buktatói*). A kettő szorosán összefügg. Van-e külső rend a világban? Mert ha van, akkor a történetnek felsőbb értelmet tulajdoníthatunk, az esemény lényegszerű – csak rekonstruálni kell. Vagy a megtalálni vélt értelem egy-egy szubjektum saját, a külvilágra többé-kevésbé önkényesen rávitt elképzelése? Maga a szerző az előbb említett *A történetmondás buktatóiban* így fogalmazza meg a problémát: „valami írói etikett szerint illendő lenne elfogadható rendezésben előadni egy történetet, kérdés: létezik-e egyáltalán efféle *mondható* mese (adoma, sztori, cselekmény – az utóbbi szót nehezemre esik a számban megfordítani is), avagy magam vagyok az – összes szertelenségemmel egyetemben”.

Megint fölnezelhet erre a gyanakvás. Hisz ezek a modern – sőt, a mindenkori – művészet folyamatosan rágcsált csontjai, de már a közérzet is csurig van a „légy önmagad” meg az „ezt nem lehet elmondani” szólamaival. Kínálja magát a skatulyázhatnék is: későmodern észjárás stb. Fábián azonban távol áll attól, hogy felvetései gépiesek, így idejemúltak legyenek. Ő képes elevenen tartani, újra- és újragondolni az ismert témákat (nem véletlenül: esszéírónak is számottevő).

Miképp oldódik meg tehát nála személyiség és elbeszélhetőség, belőlünk kivetített vagy eleve adott rend kérdése? Természetesen nem oldódik meg, vagy ha úgy tetszik, esetről esetre módosul.

Fábiánnál a lezáratlanságnak is megvan a maga lezáratlan filozófiája. *A nyavalyatörés szolid változataiban* olvasható (a cím némileg talányos, mert a szöveg fölött így, a tartalomjegyzékben a *szolid* helyett a *szelíd* szóval áll): „nos, igen, a kérdés mint a lehetőségek feltárása és nyitva tartása (netántán csak nyitva felejtése, ahogyan idősödő férfiak felejtik nyitva a szlicüket), éppenséggel ez lehet a rugalmas ellenállás, a mindenkori reziliencia, ám megeshet, hogy ez is csupán egyike dédelgetett és száználmas allegóriáinknak”. Máshol így ír: „bizony a valós történetek többnyire nem fejeződnek be, csupán sokat ígérően belelógna a soha el nem foszló ködbe”. Megint máshol egy kicsit több fogódzót, a valóságismeret közösségét feltételezi: „ez a jellegzetesen huszadik századi magyar idill le is zárulhat, illetőleg jótékonyan belesimulhat szerteágazó következményeibe...” Az elmúlás, a végérvényesség távlata kínál még leginkább hagyományos keretet: ami „képzeltégek, álmokból állt össze”, annak „aztán az elmúlás kölcsönzött némi plasztikát” (*Zökkenő*).

A szubjektivitás jegyében hirdeti az író a vitális értékeket. (Az egyéniség azonban kortól, helytől, műveltségtől, sorstól meghatározottnak mutatkozik, tehát csak újabb szintre emelkedik, és így újra és újra nyitható a téma. Mint egy ilyen tudatos írónál mindenre, erre is hozható idézet: „egyes kérdéseket megoldottak, de kizárólag azért, hogy újabbakat tehessenek föl helyettük”.) Mindenesetre, akár egy felsőbb isteni rend a végső, akár az egyes ember, nekünk (ha most a szenteket kiveszszük) a szubjektivitás ragadható csak meg (úgy-ahogy), ezért Fábián szintén ezt hagyja inkább érvényesülni szerteágazó asszociációival, esetlegességeivel, sajátos körülményeivel. És remélt isteniségével. Az érzéki örömeket is ebben a fénytörésben kívánja látni: „mert bizony szerelmeskedni isteni dolog, sosem kellene istentelenséget keresni benne, frissen és ébren tartja az ember ápolatlanul hanyatló érzelmeit”, míg a „fölszínesen ítélkezők ócska [...] dogmái” „ellentétesek az élővilág lényegével, sőt az isteni parancsokkal” – írja egy jól sikerült házasságtörő pásztorórát kommentálva (*Ligetszépe*). Az egykori oroszországi-grúzai utazást fontolgató *Az áldozat cinkosa* pedig a kedélyt emeli ki mint a benső világ védelmezőjét. A fonákjáról közelítve: a kedélytelenség „nem engeddi az értékekhez tapadni a közvetlen örömet”. (Lám, szellemi és vitális rendre egybeér.) A grúzokat jellemezve megmutatja, hogy a személyiség és a közösség azonos rugóra járhat: „egy sokat próbált nép önvédelméhez hozzátartozik kedélye, ezt a kedélyt pedig ébren lehet tartani akár azzal a bámulatos étkezési kultúrával, amit évszázadok tettek próbára [...] kizárólag a kedély védelmében látta a biztonságot”.

A személyes jelenlétet kéri számon az irodalmon is. A *testként megjelenő akaratban* szögezi le: „a műalkotás – tetszik, nem tetszik – mindig szubjektív”. Ez itt, így magában citálva talán benne ragad a közhelyességben. De az olvasás szubjektivitását kiválóan mutatja be az *Én persze mégis eltévedek* című novellában (kritikában? – vagyis esszében). Itt a 2014-es irodalmi Nobel-díjas regényét olvasva (a szerzőt nem nevezi meg, könnyen utánanézhethünk) a nevek, a témák keltenek benne emlékeket, asszociációkat, amik mögött a mű maga háttérbe szorul. Igaz, a háttérbe szorulása oka az is lehet, hogy nem igazán ragadja meg a regény mint műalkotás, többször sablont, üresjáratot érzékel.

Igen gyakori téma, nyíltan vagy rejtve szinte mindenütt megtalálható archetípus Fábrián novelláiban az út, az utazás. Lehet az egy konkrét utazás, mint *Az áldozat cinkosában* vagy a *Poggyászbán* (ahol az elbeszélő kikövetkeztethetően a Szombathely–Celldömölk–Székesfehérvár–Budapest vonalon vonatozik). De számos életút is valamiféle utazásként mutatkozik meg (az ősi hagyomány szerint), például a *Pergő kukoricaszemek* falusi öregasszonya hajnaltól délelőttig jutva egyben az életét és a korhátteret is bejárja csapongó gondolataival. De út az olvasás is (már a cím is erre utal: *Én persze mégis eltévedek*). És főleg utazás maga az írás. A *bringában* anyja, majd a saját biciklizéseit vetíti rá az alkotás folyamatára. Már a kezdet sem hagy kétséget, ahol az elbeszélő – nem először és nem utoljára – módszerének szinte átfogó példázatát adja: „megint a szavak kaptatóján – időről időre körbetekintve, ellenőrizve a magasságot vagy éppen a mélységet, ha visszakényszerülnék, netán zuhannék, ám valójában mégiscsak a főirányon tartva szememet, érdemes-e följebb törekedni, bírom-e szusszal [...] mindenképpen el kell jutnom valami egyenletesnek tetsző fensík-ra, ahol nyugalmasan rostálhatom a használható elemeket”.

A szavak emelkedőjén való „kaptatás” állandó figyelmet kíván, valamint válogatást, megfelelő és meg nem felelő elkülönítését. Latolgatja a lehetőségeket, folyamatosan kételkedik. A kételkedés részben munkamódszer (*Szerintem a világ: „én pedig mindenkor, mindenben kételkedni kívánok – föltételek és programok nélkül –, tehát magamban szintén”).* Viszont magával hozza előbb-utóbb a világ kínos kettészakadását, a természetlen kettősségek eluralkodását. A *Gyógyír* rögtön ilyen ellentétekkel kezdődik. Szent Erzsébet tépelődik a gyóntatóját illetően: „képtelen vagyok eldönteni, örült ez, vagy valóban az Isten küldötte”. Az olasz matematikus, feltaláló Cardano jelleme is ilyen ellentmondásokban mutatkozik meg stb. A szétesés fenyegetésével szemben a megoldás a saját út, a saját sors megtalálása. Szent Erzsébet lehet a példa: „nem tudom, Konrád hasonlóképpen hiszi-e, nem tudom, érti-e fáradságomat az üdvösségért, mindennapos küzdelmemet, vagy más utat szánna nekem az örökkévalóságra, nagyobb megpróbáltatásokat [...] de hiszen az igazság az Atyánál van, engem – úgy látom – erre a szolgálatra teremtett”. Íme, a személyiséget előtérbe állító alapvető belátás: a cél a személyre szabott eszmélkedés kidolgozása, a saját sors megtalálása. Amely sors nem tökéletes, talán nem is az egyetlen lehetséges, de egyesíti a széttartó erőket, az életet. Ugyanebben a novellában szerepel egy kifejezés: „a tökéletesség bálványa”. A tökéletesség tehát nekünk elérhetetlen, az erőltetése bálványt, tévutat teremt. Ennek jegyében mérlegelik az egyes elbeszélések a történelmileg, hagyományosan vagy a modern időkben adódó sorslehetőségeket, mérlegeli az író saját küzdelmét a sorsteremtésért. A mindennapi helyzetek mellett a szélsőségeket sem kihagyva. Például *A halál utcájában* a 14. századi mór–spanyol–zsidó világban egy sevillei szép zsidó lány szerelme miatt bűnbe keveredik, bűnhődésül először apácák közé áll, majd a programos züllést választja, ami azt a kérdést veti föl, „létezhet-e olyan megbánás, olyan vezeklés, amely a bűn mocskával kísérel meg a tisztulást”.

Az eszmélkedés, a sorsfelismerés az állandó alakulásban, a széttartó vektorok között a „koherenciát”, a logikát kívánja megtalálni. Mintákat, képleteket illeszt a valóságra. Ahogy *A testként megjelenő akaratban* megfogalmazódik: „vénségére Cardano megtanulta, hogy a múlt szövi az idő szövetét, mintázatát az eseménysorok adják, hogy egyhangú ne legyen, nagy mintaként a legsúlyosabb történések színesítik”. Ez indokolja a műveltséganyag állandó előtérbe állítását: a művészetek, a filozófia, a vallás, a történelem, a lélektan nyújtja a lehetséges képletek legnagyobb választékát.

A minták, már volt szó róla, lehetnek metafizikaiak, isteniek, de lehet, hogy csak akartak, „kerezettek”, pusztán szubjektívek. Még ha fönnáll is az előbbi, akkor is nagy szerepet kap az utóbbi. Az életben és így a művészetben is. A festőbarátra emlékező *A megfakult idő nyomában* című műben olvashatjuk: „jelentős művészet majdnem minden esetben rögeszmék terméke”. Tisztában van Fábrián a módszer buktatóival – és el is tudja kerülni őket. Az általa emlegetett hibák – a „séma”, a „léhaság”, a sznobizmus – a rutinszerűen, igénytelenül működtetett mintakeresés velejárói. És mivel a

mintakészlet nagyjából állandó és ősi, érthetővé válik az a kijelentése is, miszerint „minden írásmű kompiláció” (*Stefan Cel Mare*). Igaz, ezen belül lehetséges és el is várható a „minimális eredetiség”.

A ritmus kívánalma – amelyet szokása szerint színéről és fonákjáról is megfogalmaz a szerző (*Pergő kukoricaszemek: „az öregasszony nem kapkod, pontosan ismeri a megfelelő ritmust” – Az Éden komiszságai: „a dolog tempótlan, és egyáltalán nem elegáns”*) – szintén jelzi, ha sikerült a megfelelő mintázatot megtalálni.

A könyv belső borítóján van egy fénykép, amelyen Fábíán László a szombathelyi Joyce-szobor kezét fogja. Valóban, egyik irodalmi őse Joyce. Többek között az áradó mindennapiság, valamint az arra ráolvasott, fel-felfoszló mitikus rend köti őket össze. (*Kortárs, 2022*)

OLESCHER TAMÁS, Cím nélkül, Párok sorozat, 1986, akril, vászon, 73x59 cm

